

5.9. Психодраматичний підхід

Психодрама сама по собі є рольовою грою, але з імпровізованим сюжетом. **Мета психодрами** – допомогти людині вирішити актуальні для неї проблеми. Ролями може служити будь-що, починаючи від людей і тварин, і до абстрактних понять та почуттів. Та ці ролі є важливими для людини в реальному житті. В дечому психодрама подібна до аматорського театру, «акторам» психодрами необов'язково мати акторський талант. Грати ролі може бути будь-хто, без винятків. **Психодра́ма** – метод психотерапії та психологічного консультування, що був створений австро-американським психологом Якобом Морено.

Психологічне підґрунтя психодрами – це внутрішні переживання, що є у всіх людей. Не рідко ми навіть ведемо внутрішні діалоги і монологи, у нашій уяві розігруються сцени з минулого і ймовірні події, що могли трапитись або можуть трапитись у майбутньому. Психодрама ж має вивести ці внутрішні хвилювання назовні.

Через сценічне розігрування епізодів із власного життя (минулого, теперішнього, майбутнього) людина отримує можливість, використовуючи свою спонтанність і креативність, увійти в контакт із власним минулим і отримати навички, які стануть йому необхідними їй в майбутньому. Зерка Морено називає цей процес «засобом безкарно жити, попри вчинені помилки». У груповому процесі для вивчення внутрішнього світу людини використовується драматична імпровізація.

Головне в психодрамі – рольова гра.

Під **рольовою грою** Д. Кіппер розуміє «поведінку, яку використовує той, хто грає за своїм свідомим рішенням або на прохання оточуючих». Антропологи виявили шість **основних функцій рольових ігор**:

- полегшити почуття безнадійності й невпевненості;
- зменшити почуття страху;
- вселити надію;
- сформувати відчуття власного «Я»;
- зцілити;
- допомогти взаєморозумінню між людьми.

Фундатор психодрами Д. Морено сформулював два ключових **поняття**: **«спонтанність»** і **«момент перебігу»**, які лягли в основу його теорії спонтанності – креативності й психодрами. Джекоб Леві Морено безпосередньо пов'язував поняття спонтанності та психічного здоров'я. Він описував поведінку й самосвідомість із точки зору ролей. На його думку, не ролі народжуються із власного «Я», а власне «Я» народжується із ролей.

Лікувальний ефект психодрами досягається за рахунок катарсису й навчання. Під катарсисом, як правило, розуміють зняття напруженості. Джекоб Леві Морено розрізняв **два види катарсису**: **катарсис дії**, якого може досягти активний учасник психодрами, і **катарсис інтеграції**, що переживають всі учасники групового процесу завдяки ідентифікації себе з іншими дійовими особами.

Другий лікувальний ефект психодрами – навчання рольовим іграм, тобто навчання спонтанності й розширення наявного репертуару ролей.

Д. Кіппер виділив **п'ять основних принципів використання рольових ігор**:

1. Клінічні рольові ігри ґрунтуються на конкретному описі. Суть цього принципу полягає в тому, що клієнти представляють свої проблеми в сценічних конкретних діях, тобто не розповідають, а показують. Психотерапевт говорить клієнту: *«Покажи мені, що сталося автентично»*.

Автентичність розглядається як достовірність і справжність, що в контексті рольових ігор має два значення (відсутність спеціального обману та максимальна схожість із початковим), а не *«Розкажи мені...»*.

2. Поведінка, яка розігрується, повинна бути справжньою і випадком.

У цьому принципі Д. Кіппер виділив **підпринципи**, які забезпечують справжність опису, зробленого клієнтами:

- а) опис «тут і зараз»;*
- б) максимальне включення клієнта;*
- в) спонтанне описування (пред'явленої ситуації).*

3. Терапія за допомогою клінічних рольових ігор використовує вибіркове зусилля (фокусування). Точне відображення початкової (вихід-

ної) ситуації може мати свої переваги, бо понижує психотерапевтичну якість імітації. Вибіркове підсилення, навпаки, підвищує його.

4. Клінічні рольові ігри допомагають розширити пізнавальні можливості особистості. Використання моделювання поведінки й клінічних рольових ігор відкриває великі можливості пізнання, а зрештою дає новий шанс психологічної та соціокультурної реінтеграції.

5. Клінічні рольові ігри включають послідовність взаємопов'язаних епізодів, які розігруються.

Джекоб Леві Морено зазначає, що катарсис починається в акті тоді, коли він береться грати свою власну драму сцена за сценою і досягає вершини в момент завершення цієї драми. У цьому процесі дотримується принцип «від периферії до центру».

Сеанс класичної психодрами складається з **трьох стадій**: «розігрівання», дії та взаємодії з групою (обмін почуттями) або завершальної стадії.

Керівника психодраматичної дії називають **режисером**; останній, на думку Джекоб Леві Морено, грає три ролі: **продюсера, терапевта й аналітика**. Член групи, який є суб'єктом конкретної психодраматичної дії («протагоніст»), показує (демонструє) події зі свого життя. Учасник, який задіяний у роботі з протагоністом, виконує роль «допоміжного «Я» (дзеркального «Я»). Аудиторія складається з тих членів групи, які не грають ролі в цій психодраматичній дії. Аудиторія емоційно включається в психодраму (те, що відбувається на імпровізованій сцені), може досягти стану інсайту стосовно власних проблем.

Існує багато спеціальних прийомів, які використовуються в психодрамі. **Метод психодрами** володіє такою кількістю своєрідних технік, що його широко використовують представники різних напрямків групової роботи. Деякі психологи називають Джекоб Леві Морено основоположником групової психотерапії.

У психодрамі застосовується **п'ять основних структурних елементів**.

Залежно від того на що спрямована психодрама, виділяють такі види цього методу – **центрована на протагоністі чи центрована на групі**.

1. **Протагоніст** – так би мовити «головний герой» психодрами, йому не потрібно грати роль, варто бути лише самим собою, розповідати свою історію, яку одразу ж будуть грати. Цей вид психотерапії спрямований на одну людину, на допомогу їй, в той час, як групова психодрама спрямована на вирішення міжособистісних групових конфліктів. Тому психодрама застосовується навіть в робочих колективах.

2. **Директор** – «ведучий» психодрами. Він безпосередньо не бере участі в ній, проте він дає важливі інструкції і коригує хід постановки вже походу її проведення. Може впливати безпосередньо на протагоніста, наприклад жартами та порадами. Якщо протагоніст бере на себе активну роль і починає сам вести психодраму, директор може виконувати пасивну роль або впливати на учасників опосередковано.

3. **Допоміжні (додаткові) «Я»** – «актори» психодрами, люди, що виконують ролі з історії протагоніста. Як вже згадувалось раніше правдивість гри не потрібна, крім того, що ролі можуть бути різні, навіть символічні. Вони розігрують в реальному житті все те, що відбувається у протагоніста в його внутрішньому світі.

4. **Глядачі** – учасники групи терапії, що не беруть активної участі в психодрамі, проте теж можуть впливати на протагоніста – критикою, підтримкою, бурхливими оваціями, адже чим пригніченішим той себе відчуває, тим більше він потребує чужої підтримки. Інколи глядачі можуть самі стати «пацієнтами» цього методу, чужі проблеми сприймаються ніби власні, аналогічні.

5. **Сцена** – теж досить важлива деталь у психодрамі – будь-яке широке приміщення, в якому б допоміжні «Я» могли вільно переміщатись. Морено облаштував складний сценічний майданчик для кількох рівнів гри психодрами

Коротко зупинимося на **дев'яти базових техніках психодрами**, які виділив Д. Кіппер. Повну інформацію про техніки психодрами можна знайти в спеціальній літературі (Д. Кіппер, Г. Лейтц, К. Рудестам, О. В. Сидоренко та ін.).

1. **Подання самого себе (самопрезентація)** – серія коротких рольових дій, в яких протагоніст зображає самого себе або когось дуже важливого для себе.

2. **Виконання ролі.** Гра допоміжних осіб. Вони грають тих, із ким взаємодіє протагоніст, зображуючи тварин, предмети й поняття, які впливають на протагоніста. Це акт прийняття ролі когось іншого – роль якоїсь людини, що живе або померла, реальної або вигаданої; а також – роль частини тіла (наприклад, серця), роль тварини (наприклад, домашньої), роль неживого об'єкта (наприклад, якогось сувеніра) і навіть роль уявлення або поняття, такого, як час, пологи, смерть.

3. **Діалог.** Зображення в рольових іграх взаємовідносин між реальними людьми (наприклад, в сімейній психотерапії). Допоміжні особи – це ті самі люди, з ким протагоніст взаємодіє в реальному житті. Ролі, що виконуються допоміжними особами в техніці діалогу, – їх власні, а не чийсь ще ролі. Кожен грає самого себе, це стосується і протагоніста, і допоміжних осіб.

4. **Монолог.** Протагоніст уголос (але при цьому інтимно) радиться із самим собою. Техніка може виглядати як коментування своїх дій у рольових іграх усередині сцени, перед її початком або в кінці.

5. **Дублювання.** Застосування цієї техніки дозволяє допоміжній особі грати, дублюючи роль протагоніста, прагнучи стати його «психологічним двійником», бути його внутрішнім голосом, свідомістю, виражати його почуття, виявляти таємні думки й судження, допомагати висловлювати їх повно і відкрито.

6. **Репліка в сторону** – протагоніст повертає голову в бік, протилежний від допоміжної особи, прикриває рот рукою з того боку, де знаходиться допоміжна особа, потім вголос говорить, що він дійсно думає, відчуває або збирається робити. При цьому допоміжна особа продовжує діяти, ніби вона не чула, що було сказано в сторону. Розглядається ситуація рольової гри, в якій протагоніст спілкується з допоміжною особою і говорить вголос, що він дійсно думає, відчуває або буде робити.

7. **Обмін ролями.** Два учасники міняються місцями – так, що А стає Б, а Б стає А. Кожний переймає пози, манери, душевний і психологічний стан іншого. Два учасники міняються місцями фізично, кожен переймає позу, манери, душевний і психологічний стан іншого. У контексті психотерапії в обміні ролями завжди бере участь головний герой. Він тимчасово стає допоміжною особою, а останній грає роль протагоніста на термін, визначений цим обміном ролей.

8. Техніка порожнього стільця. Протагоніст у цій техніці взаємодіє з кимось або чимось уявним, за допомогою одного або декількох порожніх стільців. Стільці замінюють відсутніх осіб, предмети або явища тощо.

9. Техніка дзеркала здійснюється допоміжною особою, яка виконує роль протагоніста впродовж короткого часу, а протагоніст спостерігає за нею, відійшовши з простору дій, віддалившись з простору дії. Основне завдання допоміжної особи – скопіювати поведінку протагоніста, бути «психологічним дзеркалом». Але іноді буває необхідно перебільшити окремі риси поведінки протагоніста. Тут потрібна інтуїція, розсудливість.

За класифікацією Д. Кіппера, **до базових технік загальної підгрупи входять:**

- «крок у майбутнє»,
- «повернення у часі»,
- «тест на спонтанність»,
- «техніка сновидіння»,
- «психодраматичний шок»,
- «рольова гра під гіпнозом».

Психодрама інтегрує в собі засоби когнітивного аналізу з активною участю в драматичній дії та груповому процесі. Дія, фізичний рух, на яких побудована психодрама, підвищують можливість використання сигналів невербальної поведінки як джерела пізнання самого себе та інших.

Методичні прийоми й процедури психодрами використовуються в різних групових моделях, наприклад, у групах зустрічей, транзактного аналізу, гештальттерапії та тренінгів умінь. Широкого застосування набувають психодраматичні методи моделювання поведінки в практичній психології, у роботі з розширення й розвитку самосвідомості людини та корекції навичок міжособистісного спілкування.

Психодрама з'явилася в результаті театрального експерименту, розпочатого Якобом Морено у Відні, і одержала назву «спонтанний театр». Заслуговує на увагу те, що дедалі більше таких театрів з'являється в нашій державі (про це пише періодична преса), і вони займають гідне місце на ринку психологічної допомоги людям.

Жанри і напрямки психодрами:

Монодрама – використання психодрами в індивідуальному консультуванні та психотерапії. Замість інших людей, що мають допомагати грати додаткові «Я», в монодрамі використовуються порожні стільці чи символічні предмети (наприклад, іграшки).

Соціодрама і соціометрія – робота з темами, загальними для групи. Соціодрама інколи вважається самостійним видом практики, а інколи різновидом психодрами. Соціодрама дуже зручна для допомоги врегулювання конфліктних відносин (наприклад, міжетнічних чи релігійних).

Соціометрія – це ефективний метод дослідження соціальних груп: їх структури, динаміки.

Соціодрама – метод дії, суспільно-політична гра, що полягає у драматургічному моделюванні проблемних соціальних ситуацій з метою зниження соціальної напруженості та групового протистояння, розв'язання міжгрупових конфліктів, подолання наслідків колективних травм та вирішення інших соціальних завдань.

Аксіодрама – вид соціодрами, заснований на роботі особистісними цінностями.

Драматерапія – використання літературних сюжетів, що розігруються на сцені з психотерапевтичною метою.

Бібліодрама – жанр психодрами, в основі якого лежить психодраматичне розігрування біблійних сюжетів, в яких закладені основні архетипічні конфлікти людини.

Психодрама в освіті – синтез психодрами і педагогіки, використання імпровізаційних рольових ігор у навчальному процесі. Воно підходить для всіх вікових груп, починаючи з дитячого садка і закінчуючи післявузівським навчанням.

Театральна психодрама – синтез театру і психодрами. Колись до цього напрямку відносили плейбек-театр, але на відміну від психодраматичних практик, він має зовсім іншу мету, умови проведення та незалежну історію.